

SUMMARY

Modern Russian historiography about the evolution of Czecho-Slovakia from democracy to dictatorship in 1945-1948.

I.Vovkanych

In a attitudes of Russian historians in 90-s to the study of the evolution of Czecho-Slovakia and other countries of Eastern Europe from democracy to communist dictatorship in 1945-1948-s. The first considers the external factor - the role of the USSR to be dominating in the fact that communists took the power. The other considers the cause of the establishment of communist dictatorship in Eastern - European countries to be combination of inner and external factors. Part of modern Russian historians try to rehabilitate the policy of USSR of "communization" of East Europe after Second World War.

ГОЛОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ РУХУ НЕПРИЄДНАННЯ В ПОСТХОЛОДНУ ДОБУ

Матювка М.

Початок 90-х років ХХ століття ознаменований закінченням "холодної війни" і зламом біполярних міжнародних відносин. Наступила ера постхолодної доби в якій своє місце визначають і країни що розвиваються, більшість з яких члени Руху неприєднання.

У період після холодної війни позаблокові держави в основному акцентували увагу на вирішення політичних, економічних, науково-технічних і культурних проблем відповідно до нових історичних умов. Цьому в значній мірі сприяли рішення Десятої конференції голів держав і урядів країни - членів Руху неприєднання (м. Джакарта, 1-6 вересня 1992 р.) [1]. У підсумковому документі конференції "Послання з Джакарти" підкреслюється, що "... міжнародне співтовариство відстоює плюралізм і реалізм, як єдино вірний і позитивний чинник відносин між державами, який прийшов на зміну конфронтації" [2]. Дана теза - свідчення того, що в оцінці характеру міжнародних відносин відбулись суттєві еволюційні зміни.

Позаблокові держави оцінили зміни в міжнародних відносинах як позитивні і такі, що сприятимуть підвищенню активності Руху неприєднання на регіональному і субрегіональному рівнях.

У такому ж напрямку активність Руху неприєднання була оцінена на Двадцятій конференції голів держав і урядів позаблокових держав (м. Дюрбан, 29 серпня - 3 вересня 1998 р.) У "Дюрбанській декларації", як підсумковому документі конференції, закріплені місце і роль неприєднання у міжнародних відносинах, як "... передової сили нового тисячоліття, яке знаменує собою еру відродження націй, еру Півдня, еру виправданих подій" [3]. Без сумніву, названа Декларація містить в собі програму входу країн що розвиваються у ХХІ століття.

Дюрбанська конференція закінчила надзвичайно важливий етап в історії Руху неприєднання. На початок роботи самміту в Джакарті він опинився на

межі зникнення з світової сцени як феномен двохполюсного світу. У 1991 році його ряди покинула Аргентина, піддали сумніву доцільність участі в ньому деякі інші латиноамериканські та африканські держави.

Незважаючи на це, Рух неприєднання вижив і зумів у постхолодну добу довести, що хоч він і виник в умовах "холодної війни", але не є продуктом конфронтації.

У результаті змін що сталися в міжнародних відносинах провідні країни Руху неприєднання приєдналися до міжнародних і регіональних організацій (ООН, ОАЕ, ЛАД, ОАД - М.М.) у плані розбудови багатопольярного світу. Так, Індія, Йорданія, Єгипет, Колумбія та деякі інші держави усвідомили, що головним завданням Руху неприєднання в постхолодну добу є не допустити зародження однополярної гегемонії. Саме тому, ще на Одинадцятій конференції голів держав і урядів (м.Картахена, 18-20 жовтня 1995 р.) у підсумковому документі "Заклик з Колумбії" було зроблено заяву про твердий намір брати участь у створенні нового світопорядку в якості самостійної сили [4]. До речі, свій внесок у підвищення авторитету Руху неприєднання внесла і Україна, делегації якої приймали участь в роботі саммітів у м.Картахена в якості гостей, а в м.Дюрбан в якості спостерігача. "Рух неприєднання об'єднує переважно країни Азії, Африки і Латинської Америки, де наша дипломатична присутність нереалізована, а тому такі форуми залишаються практично єдиною нагодою діалогу, підкреслив А.Орел, заступник міністра закордонних справ України, який очолював українську делегацію на Двадцятій конференції неприєднаних держав. У Дюрбані представники України провели переговори з делегаціями 33 країн [5]. У якості офіційного документа форуму було оприлюднено послання Президента України Л.Д.Кучми, а міністрам 25 позаблокових держав вручено листи міністра закордонних справ України

Б.І.Тарасюка. Якщо в посланні Президента України йшла мова про привітання і побажання успіхів в роботі самміту, то в листі Міністра ЗСУ було розкрито бачення нашої держави розвитку міжнародних відносин на порозі ХХІ століття, місце і ролі в них Руху неприєднання.

Отже, Україна вносить і свій посильний вклад у зміцнення позиції Руху неприєднання на міжнародній арені констатуючи, що не його вина в тому, що був втягнутий в ідеологічне протистояння і вимушений був лавірувати між "радянською державою" і "американською опікою".

Важливим напрямком діяльності Руху неприєднання є його співробітництво з ООН та іншими міжнародними організаціями. Дюрбанська конференція показала, що концепція багатопольярного світу - повністю утвердилась в Русі неприєднання в якості загального бачення позаблоковими державами характеру народних відносин ХХІ століття.

Рух неприєднання засудив практику прийняття рішень світового значення в односторонньому порядку і дійшов висновку, що на зміну двополярній системі "... прийшла однополярна у політичному і воєнному розумінні слова, яка веде до посилення нерівності і несправедливості у світі" [6].

У зв'язку з цим, позаблокові держави виступили за підвищення ролі ООН у міжнародних відносинах, вирішенні міждержавних, регіональних і субрегіональних проблем, по-скільки, тільки вона на сьогодні здатна гарантувати дотримання балансу інтересів усіх членів міжнародного співробітництва. Країни-члени Руху неприєднання акцентують увагу на тому, що у сучасному світі не повинно бути роздільних ліній, немає і не може бути переможців і переможених і, на кінець, для вирішення глобальних проблем необхідні колективні зусилля усіх членів ООН [7].

Організація Об'єднаних Націй - ключовий елемент міжнародного співробітництва, покликаною відіграти свою виключну роль у забезпеченні безболісного переходу від блокової конфронтації до багатопольярності, економічної взаємозалежності і демократизації міжнародних відносин.

На долю ООН, - вважають країни-члени Руху неприєднання, у ХХІ столітті випаде велика відповідальність. Вона буде покликана стати об'єднуючим центром по протидії глобальним викликам цивілізації, допомагати людству позбавитися війни і локальних конфліктів, сприяти соціальному прогресу, захисту прав людини і таке інше.

Виходячи з цього, країни-члени Руху неприєднання є в числі тих, хто виступає за реформування ООН. Ними підтримана ідея про те, що ООН не повинна бути гігантською організацією, яка би не несла відповідальність за все. Держави - члени Руху неприєднання виступають за :

- перерозподіл повноважень між Радою Безпеки і

Генеральною Асамблеєю на користь останньої;

- ліквідацію права вето, яким поділені постійні члени Ради Безпеки;

- спрямування діяльності ООН на надання афро-азіатським і латиноамериканським державам необхідної політичної і фінансової допомоги з метою прискореного розвитку економіки [8].

Учасники Двадцятої конференції голів держав і урядів позаблокових держав відзначили, що пореформована ООН повинна стати більш дієздатною при збереженні недоторканості статусу, який відіграє роль станового хребта організації. Вони відзначили, що світ ХХІ століття без ООН - деструктивна перспектива [9].

Таким чином, мова йде про те, що ООН повинна реалізувати закладену в статуті концепцію колективної безпеки в широкому розумінні слова. Зрозуміло, що тільки така еволюція зробить ООН стрижнем багатопольярного світу і не дозволить витіснити себе на задвірки світових подій.

Друга половина ХХ століття - активне протистояння на міжнародній арені капіталізму і "реального соціалізму". Воно привело до розколу світу на дві системи і два воєнно-політичні блоки. За таких обставин країни Азії, Африки та Латинської Америки перетворилися в арену глобального суперництва двох таборів. Захід намагався зберегти колишню колоніальну територію у своїй орбіті, не допустити розповсюдження у ній "ідей комунізму". Країни "соціалістичного табору" робили ставку на "революційні" перетворення в афро-азіатських державах. Як країни-члени Варшавського договору, так і НАТО будували зовнішню політику на принципах конфронтації міжнародних відносин, що відповідало духу "холодної війни", тобто біполярності світу. Країни "третього світу" перетворилися в район гострих зіткнень іноземних інтересів. За повоєнний період відбулось більше 100 локальних зіткнень в яких загинуло біля 20 млн. чоловік [10]. У військові конфлікти були втягнуті і наддержави та їх союзники. Найбільш вагомими і жорстокими були війни між Індією і Пакистаном (1947; 1965; 1971 рр.), Іраном і Іраком (1980-1990 рр.), Іраком і Кувейтом (1962-1963; 1973; 1990 рр.), на азіатському континенті та Руандою і Бурунді (1963-1964; 1966-1967; 1978-1983; 1994; 1997 рр.), Ефіопією і Анголою (1976-1979 рр.), Лівією і Чадом (1973; 1978-1987 рр.), Танзанією та Угандою (1972; 1978-1979 рр.), Суданом і Чадом (1965-1967 рр.) [11].

На порозі ХХІ століття світ ввійшов у якісно нову стадію свого розвитку, яка характеризується формуванням нової інфраструктури відносин між державами і регіонами.

Незважаючи на це, конфліктні ситуації зберігаються в багатьох регіонах і, насамперед, в Африці. Статистика підтверджує тезу про те, що за постко-

лоніальний період на африканському континенті відбулось 35 збройних конфліктів у ході яких загинуло біля 10 млн. чоловік [12]. Інтенсивні військові конфлікти привели до того, що в Африці налічується біля 7 млн. біженців, що складає 50 відсотків від загальносвітової кількості, а також 60 відсотків переміщених осіб (біля 20 млн. чоловік) [13].

Рух неприєднання, спільно з ООН, ОАЕ, ЛАД та деякими іншими міжнародними організаціями працюють над припиненням збройних конфліктів. Зокрема, дещо зроблено у врегулюванні територіальних недорозумінь між Чадом і Лівією, Нігерією і Камеруном, Намібією і Ботсваною, Еритреєю і Йеменом. Однак, вирішення територіальних проблем далеке від завершення. В африканських країнах існують два чинники розпалювання ворожнечі: внутрішній і зовнішній. Зміст внутрішнього полягає в етнічній нетерпимості одних племен і народів до інших, а також в територіальних претензіях. Зовнішній фактор характеризується устремлінням до домінації однієї групи країн над іншою, а також геополітичними інтересами розвинутих держав.

На Двадцятій конференції голів держав і урядів було підкреслено, що якщо в умовах "холодної війни" наддержави при допомозі універсальних правил гри стримували держави, які входили в їх сферу інтересів, то в постхолодну добу такий вплив повністю знівельовався. Більше того, до воєнних конфліктів підключилися військові блоки, зокрема, НАТО. Дана теза підтверджується його активністю на Балканах. Практично організація НАТО розв'язала війну проти Союзної Югославії. Характерно, що відповідні структури цієї найбільш масової організації (станом на 1998 рік вона об'єднує 130 країн світу - М.М.) не обговорили і не винесли свого рішення на рахунок агресії з боку НАТО по відношенню до Югославії. Це ж саме стосується систематичного бомбардування військовими силами США і Великобританії території Іраку до речі - члена Руху неприєднання. Наведені конкретні приклади свідчення організаційної слабкості неприєднання, його неспроможності захистити інтереси членів організації перед наддержавою США та її союзників. З іншого боку, країни - члени Руху неприєднання надзвичайно залежні від світових фінансових організацій, які знаходяться під контролем ведучих країн Заходу [14].

У постхолодну добу Рух неприєднання приділяє велику увагу проблемі економічного, науково-технічного і культурного співробітництва. Про це свідчать підсумкові документи конференцій голів держав і урядів позаблокових держав. Зокрема, якщо до Дев'ятої конференції голів держав і урядів (м. Белград, 4-7 вересня 1989 р.) у підсумкових документах переважали матеріали на політичну тематику, то після неї перевага віддається економічній

проблематиці. Зміщення акцентів викликано слідуючими причинами:

а) закінченням періоду "холодної війни" і основного військового протистояння двох наддержав (колишнього СРСР і США);

б) хронічною економічною нестабільністю країн Азії, Африки і Латинської Америки, більшість яких члени Руху неприєднання.

Зокрема, тільки на Африканський континент припадає 33 із 48 найбідніших держав світу, а за межею бідності проживає 54 відсотки. За останні 10 років суттєво зросла зовнішня заборгованість африканських країн, яка в кінці 90-х років поточного століття склала біля 300 млрд. дол. [15]. Це ж саме стосується окремих азіатських країн - членів Руху неприєднання.

Тому, країни неприєднання вважають, що в постхолодну добу нове амплуа Руху полягає у пошуку вирішення життєво-важливих соціально-економічних проблем країн що розвиваються на основі взаємовигідного компромісу з високорозвинутими державами. Така тенденція була підтримана на Одинадцятій конференції країн неприєднання (м. Картахена, 18-20 жовтня 1995 р.). "Рух неприєднання, - підкреслено у "Заклику з Колумбії", - вбачає фінансово-економічний успіх країн що розвиваються у зміцненні взаємоспівробітництва по лінії Південь-Південь з поглибленими конструктивними зв'язками з державами Півночі" [16]. Виконуючи рішення Одинадцяті конференції на верху у січні 1997 року в м. Сан-Хосе (Коста-Ріка) відбулась Конференція Півдня по розвитку торгової, фінансової та інвестиційної політики країн що розвиваються. На конференції була прийнята Програма по налагодженню фінансово-інвестиційних зв'язків країн Півдня, яка передбачила:

а) інтенсифікацію економічних і фінансових зв'язків між країнами що розвиваються;

б) зменшення рівня залежності економік країн "третього світу" від транснаціональних корпорацій країн Півночі;

в) найбільш розвинутих країнам - членам Руху неприєднання запропоновано режим найбільшого сприяння у кредитуванні економіки менш розвинутих держав Півдня з метою гарантії від кризових явищ.

Для прискорення втілення в життя Програми, прийнятої в Сан-Хосе на Дюрбанській конференції була розроблена і схвалена учасниками додаткова програма під назвою "Донорство Південь - Південь" [18]. При допомозі такої моделі співробітництва країни-члени Руху неприєднання намагаються вирішити два завдання, а саме:

1) стати конкурентноздатними у змаганні з країнами Півночі;

2) сприяти економічному піднесенню Півдня.

Враховуючи те, що членами Неприєднання є країни Азії, Африки і Латинської Америки програмою "Донорства Південь- Південь" передбачено інтенсифікацію їх співробітництва на регіональному і субрегіональному рівнях. На Дюрбанській конференції курс на розширення партнерства і співпраці з країн Півночі отримав консенсусну підтримку.

При допомозі консенсусу країни - члени Руху неприєднання намагатимуться вирішити проблему боргів і сплати процентів, заручившись підтримкою впливових економічних організацій: Міжнародного валютного фонду (МВФ) та Світового банку реконструкції і розвитку (МБРР) [19].

У 90-ті роки велику увагу Рух неприєднання приділив захисту прав людини, зокрема, і питанням гуманітарного характеру, взагалі. З цієї метою проведено цілий комплекс переговорів з європейським співтовариством, ООН та її Комісією з прав людини у Женеві. Для виконання рішень Десятої (м.Джакарта, 1-6 вересня 1992 р.), Одинадцятої (м.Картахена, 18-20 жовтня 1995 р.) конференцій голів держав позаблокових країн з даної проблеми делегації країн неприєднання на самміті в Дюрбані одноставно підтримали положення Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року.

Дещо складніше обстоїть проблема контролю за дотриманням прав людини. Річ в тім, що окремі міжнародні правозахисні організації вимагають від ООН посилити контроль за виконання положень Загальної декларації прав людини у країнах що роз-

виваються. У відповідь на це, на Двадцятій конференції голів держав і урядів країн-членів Руху неприєднання у підсумковому документі "Декларації з Дюрбану" відзначено, що позаблокові держави виступають проти будь-якого політичного і економічного тиску чи втручання у внутрішні справи проти неприєднання під приводом захисту гуманітарних прав і свобод, а також поваги національних, історичних і культурних особливостей кожної країни [20].

Таким чином, викладений і проаналізований у статті матеріал дає підставу стверджувати, що у період після закінчення "холодної війни" Рух неприєднання пройшов від стагнації (1989-1992 рр.) до активної перебудови своїх позицій по багатьом питанням і активної участі в міжнародних відносинах, починаючи з конференції на вищому рівні у м.Джакарта (1992 р.). Без сумніву, на порозі ХХІ століття Рух неприєднання - важлива конструкція в багатополарному світі. У постхолодну добу позаблокові держави працювали над вирішенням наступних проблем:

- розбудові нових міжнародних відносин, відповідно до змін що стали після "холодної війни";
- поглибленням і урізноманітненням форм зв'язків з ООН та іншими регіональними організаціями;
- удосконалення форм економічного, науково-технічного і культурного співробітництва;
- боротьбі за дотримання прав людини при одночасній повазі національних, регіональних, історичних, культурних і релігійних особливостей кожного суб'єкта міжнародного права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матьовка М.П. Рух неприєднання: стан і перспективи розвитку (60-90-ті роки ХХ ст.). - Ужгород, 1998. - С.147.
2. Nesvrstanost u postheadnoratovskoj eri / Dokumenti. - Beograd, 1996. - s.19.
3. The Durban Declaration for the new Millenium. - p.1.
4. Матьовка М.П. Рух неприєднання в контексті міжнародних відносин (60-90-ті роки ХХ ст.). - Ужгород, 1997. - С.162,165.
5. Україна молода. 1998. - 10. - 09.
6. The Final Document of the XII th Summit of the Non-Aligned Movement 2-3 September 1998, Durban, South Africa. - p.4.
7. Орджоникидзе С. В начале второго пятидесятилетия ООН // Международная жизнь, 1997. - N1. - С.46.
8. Орлов А., Смирин Д. Грядущие рубежи ООН // там само. - N6. - С.54.
9. The Final Document of the XII th Summit of the Non-Aligned Movement, 2-3 September 1998, Durban, South Africa. - p.13.
10. Орлов А., Смирин Д. Назв. праця. - С.54.
11. Матьовка М.П. Рух неприєднання: стан і перспективи розвитку (60-90-ті роки ХХ ст.) - Ужгород, 1998. - С.58-77.
12. Бельский В. Африка. Континент конфликтов // Международная жизнь, 1997. - N8. - С.69.
13. Там само.
14. Фоксеев Г. Африка: правила игры // Азия и Африка сегодня. - 1992. - N5. - С.2.
15. Короченцев В. В пламени перемен // Азия и Африка сегодня. - 1992. - N9. - С.4.
16. Nesvrstanost u postheadnoratovskoj eri. Dokumenti. - Beograd., 1996. - s.41.
17. Агеев Э., Крылов С. Движение неприсоединения: от Картахени до Дурбана // Международная жизнь, 1998. - N11. - С.67.
18. The Final Document of the XII th Summit of the Non-Aligned Movement, 2-3 September 1998, Durban. South Africa. - p.92.
19. Неклесса А. Африканская перестройка // Азия и Африка сегодня. - 1997. - N6. - С.5.

20. The Final Document of the XII th Summit of the Non-Aligned Movement, 2-3 September 1998, Durban, South Africa. - p.76.

SUMMARY

The maintrends of activity of the movement of non-joining in a post-cold period

M. Matyovka

In the article the main trends of the activity of non-joining movement in a post-cold period are studied. The article is written on the documents and is aimed all who is interested in international relations.

МІСЦЕ ЗАКАРПАТТЯ В ІСТОРИЧНИХ ЗВ'ЯЗКАХ УКРАЇНИ І РОСІЇ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ КРАЇНАМИ

Данилюк Д.Д.

Зв'язки України і Росії з європейськими країнами давні й багатогранні. Вони значною мірою налагоджувалися і через територію історичного Закарпаття. Тому показати роль і місце нашого краю у цих різноманітних взаєминах і є завданням даної статті. А знання цієї теми допоможе використати досвід минулих століть для правильного визначення ролі Закарпаття в міждержавних відносинах сьогодні і в майбутньому.

Географічне і геополітичне розташування історичного Закарпаття здавна привертало увагу держав як на сході, так і на заході від нього. Сталося це ще в II ст., коли вперше термін Карпати вжив римський географ Птоломей. На сході від Карпат першим це зробив у XII ст. відомий давньоруський літописець ієстор у славнозвісному творі "Повість временних літ". Нестор називає Карпати Угорськими горами [1], тому що у XII ст. по Карпатах проходив кордон між Угорщиною і Київською Руссю - попередницею України.

У державах на заході від Закарпаття цей регіон найширше відображений у писемних джерелах Угорщини XIII-XIV ст., зокрема у хроніках Аноніма "Cesta Hungarorum" [2] і Шімона Кезаї [3]. Причому угорці називають Карпати Руськими ("Alpes Ruthenorum") - з огляду на державу, що лежала за Карпатами, - Київську Русь і через те, що обидва схили Карпат були заселені руським людом, за племінною належністю - білими хорватами. Слід підкреслити той важливий факт, що ієстор включає цей регіон до східнослов'янських земель, на яких і сформувалася ранньофеодальна держава Київська Русь. А її відносини із сусідніми країнами були улагоджені мирними договорами київського князя Володимира. Неспростовним доказом цього є слова Нестора про Володимира, вкарбовані під 996 р. у "Повість временних літ": "І жив він із князями навколишніми у мирі - з Болеславом лядським і з Стефаном угорським, і з Андрорихом чеським, і був мир межі ними і любов"[4]. Так територія історичного Закарпаття вже з X ст. стала сполучною лан-

кою між Київською Руссю, а згодом Україною і Росією з Угорщиною, а через неї з іншими західноєвропейськими країнами. Більше того, Закарпаття зробило і безпосередній внесок у зміцнення багатьох ланок, великого і міцного ланцюга взаємозв'язків. Так, після смерті Володимира Великого у 1015 р. почалася міжусобна війна за київський престол, і пішов брат на брата. Розповідаючи про вбивство Святополком брата Бориса в 1015 р., Нестор у "Повісті временних літ", записав: "І слугу його, що (князя прикрив), упавши на нього, прокололи разом із ним. Був же сей улюбленцем Бориса, а родом отрок сей був угрин, на ім'я Георгій, і його сильно любив Борис, навіть возложив був на нього гривну велику золоту" [5]. Тут є важливий для нас вислів: "а родом отрок сей був угрин".

Достовірність цього історичного факту підтверджено і в такому важливому документі XIII ст., як "Києво-Печерський Патерик". Більше того, тут навіть окремий розділ присвячений життєпису ще одного "угрина" - Моїсея, який "крепок телом и красен лицем... бысть родом Угрин, брат же Георгія" [6].

Звичайно, ми не можемо цілком достовірно твердити, що і Георгій і Моїсей були уродженцями Закарпаття, але можемо це припускати з двох причин:

1. "Угрин" не міг бути угорцем, оскільки навряд чи знав давньоруську мову, а мав бути слов'янином, бо спілкувався з киянами, та ще на такому високому рівні.

2. Цей "угрин" мав бути за віросповіданням православним християнином, бо представника іншої віри навряд чи тримали б при такому державному осередку, як княжий двір, тим більше, що в той час (1015 р.) якраз йшов процес зміцнення недавно прийнятого християнства східного обряду. Отже, і з цієї причини "угрин" мав бути тільки слов'янином і вірогідно нащадком білих хорватів, яких Нестор зараховував до етнічного масиву східних слов'ян.

Заслуговує на увагу і припущення московського історика церкви Є.Голубинського, який на початку XX ст. писав, що для поширення християнства на